

Зикирова Г.А., Саадалов Т.Ы.

ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРДА БИЛИМ БЕРҮҮНҮН САПАТЫН БААЛООНУН ЖАҢЫ МЕТОДОЛОГИЯСЫ

Зикирова Г.А., Саадалов Т.Ы.

НОВАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

G.A. Zikirova, T.Y. Saadalov

A NEW METHODOLOGY FOR ASSESSING THE QUALITY OF EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

УДК: 37.373.6:51

Бул макалада акыркы жылдары билимдин сапаты проблемасы коомчулуктун көңүлүнүн чордонунда болуп калды. Билим берүүнүн сапатын көзөмөлдөөнү уюштуруу моделдерин жана билимдин сапатын жалпы республикалык баалоо системасы үчүн нормативдүү базаны түзүү - биздин республикада билим берүү саясатынын приоритеттүү милдеттеринин бири. Мындай системаны түзүүгө, бир жагынан, билим алууга мамлекеттик кепилдикти камсыздоо зарылдыгы мажбурласа, экинчиден кардарлардын сапаттуу билимге мыйзамдуу кызыкчылыгы түрткү болууда. Билим берүүнүн сапатын баалоо студенттердин билимдик жетишкендиктерин, билим берүү программасынын сапатын, конкреттүү билим берүү мекемесинде окутуу процессин жүзөгө ашыруу шарттарын, өлкөнүн бүтүндөй билим берүү процессин жана анын аймактык системаларын баалоону билдирет.

Негизги сөздөр: компетенттүүлүк, компетенция, билим, билгичтик, көндүм, тапшырмалар, компетенттүүлүк мамиле, болочоктогу адистер, стимул.

В этой статье в последние годы проблема качества образования стала в центре внимания общественности. Создание организационной модели контроля качества образования и нормативной базы для общереспубликанской системы оценки качества образования - одна из приоритетных задач образовательной политики в нашей республике. Создание такой системы вынуждает, с одной стороны, необходимость обеспечения государственных гарантий на получение образования, а с другой - законная заинтересованность клиентов в качественном образовании. Оценка качества образования представляет собой оценку образовательных достижений студентов, качества образовательных программ, условий реализации учебного процесса в конкретном образовательном учреждении, всего образовательного процесса страны и ее территориальных систем.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, знание, умение, навыки, задания, компетентностный подход, будующие специалисты, стимул.

In this article, in recent years, the problem of the quality of education has become the focus of public attention. The creation of an organizational model of quality control of education and the regulatory framework for the national system of assessment of the quality of education is one of the priorities of educational policy in our Republic. The creation of such a system forces, on the one hand, the need to ensure state guarantees for education, and on the other - the legitimate interest of customers in quality education. Assessment of the quality of education is an assessment of the educational achievements of students, the quality of educational programs, the conditions for the implementation of the educational process in a particular educational institution, the entire educational process of the country and its territorial systems.

Key words: competence, knowledge, skill, skills, tasks, competence approach, future specialist, incentive.

Акыркы жылдары билимдин сапаты проблемасы коомчулуктун көңүлүнүн чордонунда болуп калды. Билим берүүнүн сапатын көзөмөлдөөнү уюштуруу моделдерин жана билимдин сапатын жалпы республикалык баалоо системасы үчүн нормативдүү базаны түзүү - биздин республикада билим берүү саясатынын приоритеттүү милдеттеринин бири. Мындай системаны түзүүгө, бир жагынан, билим алууга мамлекеттик кепилдикти камсыздоо зарылдыгы мажбурласа, экинчиден кардарлардын сапаттуу билимге мыйзамдуу кызыкчылыгы түрткү болууда.

Билимдин сапаты деп, реалдуу жетишилген окутуунун натыйжаларынын жана окутуу процессин камсыздоо шарттарынын нормативдик талаптарга, социалдык жана өздүк, инсандык күтүүлөргө ылайыктуулук денгээлин чагылткан билим берүү системасынын мүнөздөмөсү түшүнүлөт. Билим берүүнүн сапатын баалоо студенттердин билимдик жетишкендиктерин, билим берүү программасынын сапатын, конкреттүү билим берүү мекемесинде окутуу процессин жүзөгө ашыруу шарттарын, өлкөнүн бүтүндөй билим берүү процессин жана анын аймактык

системаларын баалоону билдирет.

Жогорку кесиптик билим берүүнүн максаттары салт катары бүтүрүүчү ээ болууга тийиш билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн топтому менен аныкталчу. Мындай мамиленин жетишсиз экендигин билим берүү системасында жүрүп жаткан реформа өзү эле тастыктап турат. Социумга мындан аркы ишмердикке киришүүгө даяр, алардын алдында коюлган турмуштук жана кесиптик проблемаларды практикалык чечүүгө жөндөмдүү бүтүрүүчүлөр керек. А бул болсо, көбүн эсе жогорку окуу жайда алынган билимдер, билгичтиктер, көндүмдөрдүн эле эмес, кээ бир башка кошумча сапаттардан, жаңы жаратылгандардан көз каранды. Аларды белгилөө үчүн “компетенция” жана “компетенттүүлүк” түшүнүктөрү колдонулуп калды. Жаңы терминдер билим берүүнүн учурдагы максаттарын түшүнүүгө көбүрөөк ылайыктуу деп каралып жатат [1].

Салттык билим берүү парадигмасында көбүн эсе билимдерди трансляциялоого, көндүмдөрдү калыптандырууга басым жасалгандыгы белгилүү. Маалыматтын өтө тездик менен көбөйүп жаткандыгы (алдын ала болжолдорго таянсак, 2020-жылдарда маалыматтын көлөмүнүн 2 эселенишин 3 суткага да жетпейт экен) окутууда билимдүүлүктүн деңгээлине эмес, студенттин бар билимдерге таянып, ар кандай татаалдыктагы проблемаларды чечүүгө жөндөмдүүлүгүнө, алынган билимдерди практикада колдоно алуу жөндөмдүүлүгүнө, анын личностук потенциалынын өнүгүшүнө, проблемаларды өз алдынча чечүү жөндөмдүүлүгүнө ээ болгондугуна басым жасоо керектигин шарттап жатат. Компетенттүүлүк мамиле акырындык менен традициялык парадигманы азыркы көп фактордуу социалдык-саясий, рыноктук-экономикалык, информациялык-коммуникативдик мейкиндикте туруктуу жашоо-тиричилик ишмердигине бүтүрүүчүнүн потенциалын, жөндөмдүүлүктөрүн билдирген компетенциялардын комплексине ээ болуу үчүн шарттарды жаратууга багыттоо максатын көздөйт. Ошентип, адисти алган билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү жөнөкөй эле кайталап бериши эмес, болочок адисте кесиптик компетенттүүлүктүн калыптанышы талап кылынат.

Билим берүүдө компетенттүүлүк мамиленин интенсивдүү өнүгүшүнүн себептери катары изилдөөчүлөр төмөнкү факторлорду жана тенденцияларды белгилешет [2]:

- бүтүрүүчүлөрдүн даярдык сапатына, эмгектин мазмунуна жана кесиптик ишмердиктин түрлөрүнө карата талаптардын өзгөрүшүнө мажбурланган жаңы типтеги экономиканын жаралышы;
- информациялык технологиялардын интенсивдүү

өнүгүшү;

- Адистердин кесиптик ишмердигинин чыгармачыл аспектеринин жана интеллектуалдык потенциалдарынын улам жогорулаган приоритети;
- кесиптердин модификациясынын жана алардын глобализациясынын өсүшү.

“Компетенттүүлүк” жана “компетенция” түшүнүктөрүн интерпретациялоо боюнча, алардын айырмачылыгы жөнүндө бирдиктүү пикир, Кыргызстанда эле эмес, Европа биримдигинде деле азырынча жок. Чет элдик адабияттарда компетенттүүлүктү “тереңдетилген билим”, “адекваттуу аткаруу абалы”, “ишмердикти аткарууга актуалдуу жөндөмдүүлүк” ж.у.с. катары түшүндүрүлүшү, бул түшүнүктүн мазмунун толук чагылдыра албайт. Орус окумуштуулары да бул маселеде бирдиктүү пикирге келише элек. Компетенттүүлүк түшүнүгү россиялык илимде педагогдун кесиптик чеберчилиги областындагы изилдөөлөргө байланыштуу пайда болду, көбүнчө бул түшүнүктөр бир-бирин алмаштырат, алардын айырмачылык чектери да так белгиленбейт [3].

Компетенция, компетенттүүлүк түшүнүктөрүнө карата көбүрөөк кеңири таралган көз караштар 1-таблицада келтирилет.

“Компетенция” терминин аныктоого карата ачыктыктын жана макулдашылгандыктын жоктугу ECTS боюнча колдонуучуга жетектемеде да байкалат, анда “компетенция – мүнөздөмөлөрдүн, жөндөмдүүлүктөрдүн жана позициялардын динамикалык комбинациясы катары баяндалат да, “билим берүү программаларынын максаты болуп компетенцияларды өнүктүрүү эсептелет” деп белгиленген.

Ушуга байланыштуу билимдин сапатынын башкы критерийлери катары негизги компетенцияга ээ болуу, алардын 5 тобун аныктоо боюнча жогоруда келтирилген Европа Кеңешинин рекомендациялары актуалдуу жана маанилүү болуп эсептелет.

“Компетенция” жана “компетенттүүлүк” түшүнүктөрүнө берилген аныктамалардын көп түрдүүлүгүн анализдөөдө төмөнкү тыянакты чыгарууга болот: “компетенция” түшүнүүгө көбүнчө бүтүрүүчүнүн даяр болгондугу, жөндөмдүүлүктөргө ээ болгондугу, ишмердиктин методдоруна, каражаттарына реалдуу ээ болуусу, коюлган милдеттерди аткара алуу мүмкүнчүлүгү, курчап турган айлана чөйрөнү өзгөртүп түзүү боюнча максаттарды коюуга жана аларга жетүүгө мүмкүнчүлүк бере тургандай формада билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн айкалышы менен туюнтулган билим берүүнүн натыйжаларын белгилөө үчүн колдонулат. Компетенттүүлүк деп негизинен инсандын тиешелүү компетенцияларга ээ болушу түшүнүлөт.

“Компетенция”, “компетентүүлүк” түшүнүктөрүнүн аныктамалары

№	Автор	Компетенциянын, компетентүүлүктүн аныкталышы
1.	Чет элдик терминдерди чечмелөөчү сөздүк	Компетентүүлүк кайсы бир мекеменин, кызматчысынын ыйгарым укуктарынын чөйрөсү, эч кимдир бирөөгө тийешелүү иш, милдеттери чөйрөсү. (competens (франц.) компетенттүү, укуктуу, competens (лат.) – ылайык келүүчү, жөндөмдүү, competence (англ.) - жөндөмдүүлүк, компетенция).
2.	Ю.Г. Татур	Компетенция – бул личносттун проблеманы түшүнүүнү, алдын ала болжолдоону натыйжаларды көрсөтүүнү, ишмердиктеги кыйынчылыктардын себептерин алууну, ал себептерди четтетүү үчүн каражаттарды сунуштоону, зарыл аракеттерди жана божомолдонгон натыйжаларды баалоону жүзөгө ашыруу иштерин эсепке алуу менен ийгиликтүү чыгармачыл ишмердик үчүн өз потенциалын жүзөгө ашыруу жөндөмдүүлүктөрүнүн жыйындысы.
3.	В.И. Байденко	Компетенция - личносттун анык бир кесиптик жана социалдык манилүү жагдайларда өздүк иш аракеттеринен билим алуудагы ийгиликтеринин чени.
4.	И.А. Зимняя	Компетенция – субъекттин өздүк ишмердигинде нарк насилдик, жүрүм-турумдук, мотивациялык, эмоциялык-эрттик, когнитивдүү натыйжаларды жаратууга өбөлгө түзүүчү биримдиктердин топтому.
5.	А.К. Маркова	Компетентүүлүк өз алдынча жана жоопкерчиликтүүлүк менен аракеттенүүгө мүмкүндүк берген психикалык сапаттардын айкалышы; компетентүүлүк айрым адамды (же анын аракетин) мүнөздөйт жана анын ишмердигинин натыйжаларынан көрүнөт.
6.	А.В. Хуторский	Компетенция – бул анык бир предметтердин жана процесстердин чөйрөсүнө тиешелүү болгон, ошондой эле аларга карата сапаттуу өнүмдүү аракет үчүн зарыл личносттун өз ара байланышкан сапаттарынын (билим, билгичтик жана көндүм, ишмердик жөндөмдөр) жыйындысы. Компетентүүлүк – адамдын ишмердик предметине карата личносттук мамилесин камтыган тийешелүү компетенцияга ээ болуусу.
7.	Э.Ф. Зеер	Компетентүүлүк – кесиптик билимдердин, билгичтиктердин жана тажрыйбасынын жыйындысы, ошондой эле кесиптик ишмердикти аткаруунун ыкмалары.
8.	В.А. Болотов, В.В. Сериков	Компетентүүлүк – личносттук өздүк реализацияга өбөлгө боло турган билимдин, билгичтиктин, билимдүүлүктүн жашоо ыкмалары; когнитивдүү, предметтик практикалык жана личносттук тажрыйбанын татаал синтези.
9.	Г. Селевко	Компетентүүлүк – инсандын багыттуулугу, анын жөндөмдүүлүктөрү, мүнөзү, ошондой эле ишмердиктин предметине карата анык бир мамилеси.
10.	В.Д. Шадриков	Компетентүүлүк – кесиптик ишмердиктин маңызын түзгөн функциялык милдеттерди ийгиликтүү чечүүгө мүмкүндүк берген ишмердиктин субъектинин билимдеринин, жөндөмдүүлүктөрүнүн жана инсандык сапаттарынын системдүү чыгарылышынан көрүнгөн, кесиптик даярдоо процессинде калыптанган жаңы жаратылган форма
11.	С.А. Дружилов	Компетентүүлүк – социалдык чөйрө менен өз ара аракеттенишүүнүн ийгиликтүүлүгүнүн деңгээли
12.	К.А. Абульханова	Компетентүүлүк – кесиптик даяр болгондук жана күндөлүк ишмердикте эмгек субъектинин милдеттерди чечүүгө, тапшырмаларды аткарууга жөндөмдүүлүгү
13.	Жогорку кесиптик билим берүүнүн Мамлекеттик билим берүү стандарттары	Компетентүүлүк – анык бир чөйрөдө ийгиликтүү ишмердик үчүн зарыл болгон инсандык сапаттардын, билим, билгичтик жана көндүмдөрдүн динамикалык комбинациясы.

Компетенция жана компетенттүүлүк тагаал, көп компетенттүү түшүнүктөр. Алар предметтердин жана процесстердин анык бир чөйрөсүн мүнөздөшөт, ар түрдүү деңгээлдерде ишке ашырылат, б.а. ар түрдүү ой жүгүртүү амалдары (аналитикалык, санчыл, коммуникативдик), ошондой эле, практикалык билгичтиктер, жүйөлүү акыл-эс аракетке келтирилет.

“Компетенция” термининин мазмундуу аспекти когнитивдүү (бирге ээ болуу), операциялдуу (ишмердиктин ыкмаларынын, технологиялык сабаттуулуктун калыптангандыгы), аксиология (нарк-насилдерди өздөштүрүү, кесиптик эмгекке жана инсандык өсүүгө нарк-насилдик мамиле) түзүүчүлөрдү камтыйт. Компетенциянын маани-маңызына мындай көз караш А.В. Хуторскийдин, И.А. Зимняянын ж. б. изилдөөчүлөрдүн эмгектеринде басымдуу.

“Негизги компетентциялар” түшүнүгү “компетенция” термининен туунду катары каралат да, көпчүлүк басылмаларда негизги (ключевые) компетентциялар базалык, универсалдуу, ядролук компетентцияларга бөлүнөт. Алар кесиптик ишмердиктин инсандык негизин түзүшөт. Ошондой эле, окутуу чөйрөсүнүн спецификасын чагылткан предметтик областтарга тиешелүү компетентцияларды жана бардык даражалар үчүн жалпы универсалдуу компетентцияларды бөлүп көрсөтүүгө болот.

В.И. Байденкону ырастоосу боюнча базалык компетентциялардын маңызы алардын көлөмдүүлүгүндө турат. Негизги компетентциялар билим берүү программаларынын максатын көрсөткөн сапаттардын, жөндөмдүүлүктөрдүн жана позициялардын динамикалуу комбинациясы катары аныкталат. И.А. Зимняя негизги компетентциялар катары адамдын социумда нормалдуу жашоо тиричилик үчүн ишмердигин камсыздаган, жалпы компетенттүүлүктү түшүнөт. Автор негизги компетентцияларды билим берүүнүн натыйжаларынын жаңы парадигмасы, компетенттүүлүк мамиленин максаттык, натыйжалык негизи катары мүнөздөйт [4].

Компетенттүүлүктүн жана компетентиялардын классификациясына карата да алыскы жана жакынкы чет элдик изилдөөчүлөрдүн, ошондой эле Кыргызстандык изилдөөчүлөрдүн ар түрдүү маселелери - ар башка схемалары, алардын мазмундук толтурулушу, трактоолору бар. Джон Равен 143 элементтүү матрицадан турган жалпы компетенттүүлүк моделин түзгөн.

Бирок мындай көлөмдүү моделди колдонуунун мүмкүнчүлүгү практикалык жактан дээрлик жокко эсе экендигине адистердин, эксперттердин пикирле-

ри бар.

Компетенттүүлүктүн көп аспектүү классификацияларынын бирин Г.К. Селевко сунуштаган. Ал классификациянын негизинде психологиялык-социалдык өнүгүүнүн жана статустун баскычтарын көрсөтүүчү негизги суперкомпетенттүүлүк, ишмердиктин түрлөрү, коомдук турмуштун чөйрөлөрү, коомдук билимдердин тармактары, коомдук өндүрүштүн белгилери жатат.

А.А. Вербицкийдин пикири боюнча “негизги компетентциялар” төмөнкүдөй функцияларды аткарат:

- окуп үйрөнүүчүлөргө окуганга жардам берет;
- шканалардын, фирмалардын жумушчуларына ийкемдүүрөк болууга, жумуш берүүчүнүн суроо-талаптарына ылайык келүүгө мүмкүндүк берет;
- андан ары жашоо тиричиликте көбүрөөк ийгиликтүү болууга жардамдашат.

Айрым авторлор негизги компетентциялар түшүнүгүн билим алуунун башкы натыйжасы катары карашат. Алардын пикири боюнча негизги компетентциялардын жыйындысы социалдык, көп маданияттык, тилдик жана маалыматтык компетентцияларды ичине алат.

Бардык негизги компетентциялар окуп-үйрөнүүнүн сапатын өнүктүрүүгө багытталган. Шотландиялык квалификациялык башкармалыктын (SQA) адистери негизги компетентцияга ээ болууну динамикалуу жана этаптар боюнча жүрүүчү процесс деп эсептешип, негизги компетентциялар менен катар, аларды өздөштүрүү деңгээлдердин, ошондой эле аларга коюлуучу талаптарды да иштеп чыгышкан.

“Компетенция” бул адамдын компетенттүүлүгүндө актуалдуу, ишкердик көрүнүштөрдө ачык айкалган айрым ички, потенциалдуу, көмүскө психологиялык жаңы жаралуулары (билимдер, көз караштар, аракеттердин алгоритмдери, нарк-насилдердин жана карым-катнаштардын системасы) экендигин белгилөө менен И.А. Зимняя негизги компетентцияларды үч чоң класска бөлөт:

- инсан катары, карым-катнаштын ишмердиктин субъекти катары адамдын өзүнө тиешелүү компетентциялар;
- адамдын социалдык өз ара аракеттенүүсүнө жана социалдык чөйрөгө тиешелүү компетентциялар;
- адамдын ишмердигине тиешелүү компетентциялар.

Мындай компетентциялар адамдын жүрүм-турумунда, ишмердигинде көрүнүп, жогоруда белгилегендей, анын мүнөзүнүн доминаттары болушат.

Ушуга ылайык, алар когнитивдүү (билимдик) жана практикалык тажрыйба менен катар, мотивациялык да, маани-маңыздык да, карым-катнаштык да, регулятордук да түзүүчүлөр менен мүнөздөлгөн компетенттүүлүктөргө айланышат [5].

Негизги компетенциялардын бөлүп көрсөтүлгөн топтомдордун теориялык негизин психологияда формулировкаланган жоболор түзөт: адам бул карым-катнаштын, таанып-билүүнүн, эмгектин субъекти адам коомго, башка адамдарга, өзүнө, эмгекке карата мамилелердин системасында көрүнөт адамдын компетенттүүлүгү акмеологиялык өнүгүү векторуна ээ; кесипкөйлүк компетенттүүлүктү ичине ала ж.б.у.с.

Изилдөөчүлөр компетенция курактык динамикага жана курактык спецификага ээ экендигин да белгилешет. Ушуга байланыштуу компетенциялар өзүлөрүнүн үстөмдүк абалын өзгөртүшү мүмкүн.

Адабияттар:

1. Алтыбаева М. Кесиптик билим берүүдө окутуунун натыйжаларын долбоорлоо маселелери [Текст] / М.Алтыбаева. - Ош, 2018. - 224-б.
2. Зикирова Г.А. Деловое отношение и профессиональная компетентность / Г.А. Зикирова. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, №1, 2019. - Бишкек, С. 155-158.
3. Мадраимов С. 10-11-класстын Геометрия окуу китебиндеги маселелердин чыгарылыштары [Текст] / С.Мадраимов, Н. Закиров. - Ош, 1989. - 104-б.
4. Зимняя И.А. Профессиональный психологический отбор персонала [Текст] / И.А. Зимняя. Теория и практика: учебник для вузов. - СПб.: Питер, 2008. - 480 с.
5. Турдубаева К.Т. Компетенттүүлүккө багытталган тапшырмалардын иштеп чыгуунун өзгөчөлүктөрү. / ОшМУнун жарчысы №3, Атайын чыгарылыш, 2018. - 183-187-бб.